

Декалог життєтворчості Аполлонія Сендкульського – священика Волині кінця XIX – початку XX століття

О. В. Мороз

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, Україна
Corresponding author. E-mail: lena_lisova@ukr.net

Paper received 27.08.19; Accepted for publication 13.09.19.

<https://doi.org/10.31174/SEND-HS2019-205VII34-13>

Анотація. Здійснюється аналіз життя і діяльності волинського священнослужителя кінця XIX – початку XX століття А. Сендкульського у контексті визначальних рис його творчого спадку. Акцентовано увагу на десяти основних напрямках вивчення й дослідження релігійно-філософської, історико-краєзнавчої, освітньо-виховної діяльності священика-практика крізь призму світоглядно-релігійних, історико-політичних, літературно-епістемологічних та праксеологічно-аксіологічних галузей знань.

Ключові слова: А. Сендкульський, священик, Волинь кінця XIX – початку XX століття, релігія.

Національні, релігійні, культуротворчі, політичні, соціально-економічні сфери життєдіяльності людської спільноти певного регіону формують загальний духовно-культурний фонд розвитку будь-якої країни в цілому. У цьому контексті важливою є діяльність фахівців-інтелектуалів, які не залишили предметного поля своїх творчих пошуків ні духовно, ні фізично. Присвятивши свою творчість рідному краю, вони не полишили його меж, зберегли вірність батьківській домівці, рідній і неповторній природі міста або села, з якими пов'язана їх родинна доля з діда-прадіда. Нерозривний зв'язок з рідним краєм, вірність традиціям предків, співпереживання актуальних проблем із різних сфер життєдіяльності тогочасного соціуму – все це визначало напрями, зміст і форми їх інтелектуальної діяльності – художньої, наукової, дослідницької чи окремого виду предметної творчості. До таких фахівців-інтелектуалів з потужним творчим потенціалом належить волинський священик-практик кінця XIX – початку XX століття Аполлоній Дорофійович Сендкульський, вивчення життєдіяльності та творчості якого є актуальним у багатьох аспектах.

По-перше, в світоглядно-інтелектуальному аспекті: філософія життя та світоглядні основи поглядів священика є сукупністю соціально вироблених узагальнених уявлень, переконань, знань, вірувань, цінностей, ідеалів, прагнень, бажань тощо. Аналізуючи грані релігійно-філософських, історико-соціальних, духовно-культурних поглядів священика А. Сендкульського, робимо висновок, що цілісний світоглядний портрет цього діяча характеризує його як всесторонньо обізнаного інтелектуала, історика-краєзнавця, ревного ентузіаста своєї справи, плідного дослідника історичного минулого краю, ініціатора освітньо-релігійних реформ, професійного викладача. «За своїми нахилами і смаками, за складом свого розуму, спрямованого більше на теоретичні питання, аніж на дрібниці повсякденного життя, отець Аполлоній більше нагадував кабінетного вченого» [4, с. 121]. Науковий доробок священика різновекторний – це сукупність проповідей та повчань; історичного, статистичного, економічного, релігійно-філософського матеріалу про минувшину Волині; розвідки, нариси, монографії, присвячені історії православних монастирів і церков, міст і сіл Волині (Овруч, Корець, Рівне, Луцьк, Острог, Дубно, Кременець та інші), аналізу церковної літера-

тури та її поширення на Волині, генеалогії древніх шляхетських волинських родів (Сангушків, Любомирських, Острозьких, Четвертинських та інших).

У світоглядно-інтелектуальному аспекті життєтворчість А. Сендкульського є синергією теоретичного вивчення і тлумачення релігійно-духовних, історико-краєзнавчих, освітньо-культурних аспектів існування різних сфер життєдіяльності тогочасного соціуму і, разом з тим, ґрунтовний аналіз та детальна інтерпретація подій та явищ минулого у контексті низки праць священика, в яких він демонструє інтелектуальні навички систематизатора, дослідника, публіциста, хронікера, статиста, релігійного наставника тощо.

По-друге, в релігійному аспекті: вивчення та аналіз релігійних основ поглядів священика А. Сендкульського є цікавим у плані вивчення особливостей тогочасних релігійних процесів, морально-православної освіти у Волинській духовній семінарії в м. Кременці, релігійних витоків свідомості тогочасного населення. Зазначений навчальний заклад як духовний осередок освіти на Волині став тим інтелектуальним двигуном, який активно спрямовував і стимулював педагогічну та науково-дослідницьку діяльність випускника А. Сендкульського на вивчення історико-краєзнавчої, релігійно-моральної, церковно-богословської проблематики і де він, окрім студіювання навчальних предметів, досліджував народний фольклор, звичаї і обряди сіл Південно-Східної Волині.

Подальша релігійна діяльність А. Сендкульського була визначена релігійною політикою царизму на Волині й апелювала не стільки до теоретичного поглибленого вивчення й систематизації догматики християнського віровчення, скільки до практичної реалізації загальновідомих духовно-релігійних догматів серед сільських православних віруючих, вихованців духовних навчальних закладів. Окрім цього, творча спадщина цього православного діяча містить проповіді та повчання, які є стислими та лаконічними за обсягом, але глибокими за змістовим наповненням. В них розкрито сутність життя істинного адепта православного вчення, основні морально-духовні важелі світогляду кожної людини, які дозволяють стати на шлях істинної віри, досягти зближення з Богом, дотримуватися приписів Декалогу, віроповчальних канонів, морально-етичних норм поведінки православного віруючого.

По-третє, в історичному аспекті: життєвий і творчий шлях А. Сендунського – це яскрава ілюстрація філогенетичного закону в його історичному прочитанні, за яким соціум всесторонньо впливає на особисту долю кожного індивіда, а життєва доля людини – це відображення комплексу всіх суспільних перетворень, впливу яких людині довелося зазнати. Звідси, творчий, інтелектуально-світоглядний портрет А. Сендунського – це мікропортрет усього Волинського краю кінця XIX – початку XX століття.

Історичний розріз творчості А. Сендунського – це понад 40 історико-статистичних описів і нарисів про церкви Волинської православної єпархії кінця XIX – початку XX століття, і, головним чином, про міста і села Волинської губернії. Цей пласт матеріалу становить значну історико-краєзнавчу базу вивчення минулого Волині, слугує невід’ємною складовою історичної науки Волинського регіону завдяки вивченню історії рідної землі, сприяння формуванню патріотичних почуттів до рідного краю за допомогою знання етнографічного, історико-релігійного, фольклорно-побутового, краєзнавчого аспектів його буття, засвоєння творчого спадку минулих поколінь.

По-четверте, в соціальному аспекті: проблеми регіонального характеру на рівні окремих родин, сіл, міст, регіонів і навіть всього Волинського краю, що знайшли своє відображення в літературній, публіцистичній і історико-краєзнавчій діяльності А. Сендунського, є прямим віддзеркаленням і невід’ємною складовою соціальних проблем тогочасного українського суспільства. «Отець Аполлоній присвятив багато своїх кращих років службі духівництву і ім’я його пов’язане із введенням у нашому краї духовно-освітньої реформи» [4, с. 120]. Протягом п’яти років він був членом семінарського керівництва від духовенства, пізніше членом окружного учительського з’їзду. Займаючи ці посади, зарекомендував себе як відповідальна особа, яка ревно і добросовісно брала участь у справі розбудови системи тодішньої духовно-релігійної освіти, займалася питаннями відкриття жіночих училищ.

Аналізуючи канву соціально-історичних проблем тогочасного суспільства крізь призму поглядів А. Сендунського, окремим штрихом варто зауважити особистісно-соціальний портрет самого священика. Соціальний аспект діяльності А. Сендунського як наставника своєї пастви визначався повагою та любов’ю оточуючих. «Селяни завжди знаходили в о. Аполлонії надійного порадики і помічника. В особистому житті це була людина відкрита, добра, готова будь-кому надати допомогу» [4, с. 126]. Практичний вияв духовної діяльності людини розкривається у моральних повчаннях священика А. Сендунського, який стверджував, що життя особи реалізується у прагненні поріднитися з Богом, бути вірним виконавцем Його Заповідей, жити за законами справжнього християнина.

По-п’яте, в політичному аспекті: проблеми регіонального характеру мають чітко виражений політичний акцент, про що свідчать політичні події на волинських теренах впродовж другої половини XIX-го і першої половини XX століття: зіткнення західно-католицької та східно-православної культурних тра-

дицій з очевидними перевагами останньої, «російський Ренесанс» у філософії, складні політичні процеси утвердження державності з паралельним відродженням національної культури і становленням регіональних громадсько-політичних структур – все це знайшло своє належне місце в історичній і краєзнавчій творчості А. Сендунського. «У своїх літературних працях покійний керувався постійним прагненням відкрити і з’ясувати у досліджуваній місцині історичні сліди древнього православ’я і російської народності, zatemнені і переключені у процесі поширення полонізму» [4, с. 123-124]. Зазначені ознаки знайшли відображення у творчій спадщині А. Сендунського, стали причиною консервативного стилю мислення, який зумовлений догматичним змістом православного віровчення.

Історик М. Манько, досліджуючи становище тогочасної еліти, зокрема, волинського українського духовенства, стверджує, що його представники зазнавали численних утисків і принижень з боку польської католицької шляхти: «Звідси й прагнення волинських священиків – чи не єдиної освіченої верстви місцевого українського населення – опертися на російський царизм, звідси й служба імперії не за страх, а на совість» [3, с. 36]. Після приєднання регіону до Російської імперії вплив царизму активно поширювався через діяльність Російської православної церкви. Як результат, церковно-історичні процеси в основному визначали особливості світогляду православного духовенства Волині, яке, незважаючи на політику російського царизму, всіляко відроджувало духовну спадщину українського народу в руслі її філософського осмислення, виконувало релігійно-просвітницькі завдання на основі духовно-моральних цінностей християнської культури.

По-шосте, в гносеологічному аспекті: творчість А. Сендунського – це фактологічний (з огляду на його історико-краєзнавчу діяльність) і літературно-публіцистичний літопис Волині в усіх напрямках життєдіяльності її населення, державних і громадських інституцій, окремих діячів краю, особливо тих минулого персоналій, які залишили помітний слід в організації релігійного, освітнього, культурного, політичного і господарського життя краю. Пізнавальне значення творчих знахідок А. Сендунського в тому, що він визначив напрямки і розставив «віхи» наукових пошуків наступних поколінь краєзнавців, серед яких є чимало його учнів-послідовників. В цьому – пізнавальне значення його творчості.

Після виходу першої друкованої праці «Історія села Сивок», як зазначає український історик Л. Баженов, «схвально відгукнулись на цей нарис, підтримали почин автора і заприятелювали з А. Сендунським тоді уже визнані дослідники Волині й її населених місць А. Братчинков, Х. Корнаковський, Л. Крушинський, В. Перогівський, С. Барановський, професор Волинської духовної семінарії А. Хойнацький» [2]. У цьому виявилася змістова й науково-методологічна наступність історичних досліджень, пов’язана з фактологічно-пізнавальним матеріалом про сутність людського буття, релігійне життя і діяльність святих угодників Волині, князів, простих іноків, високоосвіченість, гуманістичні ідеї та морально-етичні аспекти поведін-

нки яких сприяли духовному прозрінню, оскільки універсальна значущість людського буття в цілому визначається життєдіяльністю окремої особи.

По-сьоме, в епістемологічному аспекті: своєю історичною, публіцистичною, релігійно-філософською та краєзнавчою творчістю А. Сендульський не тільки розпочав розробку невідомих пластів регіональної історії і культури, а й нагромадив значний за обсягом і потужний за змістом та різноплановий за векторами дослідження фактологічний матеріал, який являє собою комплекс найрізноманітніших даних, що набрав характеру синтезованого знання про природу, історію, культуру, населення і персоналії Волинського краю. Результат його творчості – оформлене у цілій низці науково-дослідницьких і науково-популярних праць знання про регіон – вказує на наукове значення творчої діяльності А. Сендульського.

Особливий інтерес для дослідницького пошуку А. Сендульського складала історико-краєзнавчі матеріали з життя православних церков Волинської єпархії, що включали описи церковних храмів, особливості іконописів, іконостасів, питання канонічної діяльності тощо. Так, у розвідці «Село Сивки Острозького уїзду» священник-практик в описі церкви Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста зазначає: «Іконопис у цій церкві доволі древній і виконаний в уніатському стилі; іконостас чотирьохярусний, увінчений Хрестом із зображенням Розп'яття Спасителя і написом трьома мовами: єврейською, латинською та слов'янською» [6, с. 761]. У праці «Місто Овруч» А. Сендульський наголошує на унікальності церкви святого Василя у м. Овручі, яка вважалася «чудом в архітектурному плані» [5, с. 3]. Дослідник через опис і пояснення елементів храмового мистецтва прагнув ближче залучити релігійних адептів до засвоєння й усвідомлення основ православного віровчення, сповідування та дотримання його догматів.

По-восьме, в літературознавчому аспекті: священник А. Сендульський не лише дослідив історико-краєзнавчі процеси на Волині кінця XIX– початку XX століття, а й сам став помітною постаттю цього процесу: його краєзнавча робота знайшла своє відображення у десятках публікацій і сотнях статей краєзнавчого змісту. Можна образно сказати, що А. Сендульський повернув із забуття і відкрив для волинян десятків імен святих угодників, князів, простих іноків. А це означає, що своєю творчістю він здійснив літературознавчі дослідження авторських надбань «повернених із забуття» митців і цим самим спонукав до вивчення його особистої творчості як своєрідної методології дослідження історичних джерел, тобто спадку авторів, твори яких з різних причин залишаються невідомими конкретному загалу людей, читачів.

По-дев'яте, в праксеологічному аспекті: творча спадщина А. Сендульського, його літературні та історико-краєзнавчі здобутки, досягнуті в основному на матеріалах Волині, високий коефіцієнт корисної дії його дослідницької роботи без наявності належної науково-дослідницької бази і матеріально-технічної підтримки свідчать про невичерпні духовно-практичні можливості творчої особистості, що має бути предметом соціального, психолого-

пізнавального, літературознавчого і соціологічного дослідження. Зокрема, священник-практик А. Сендульський офіційно домігся відкриття у своєму селі школи для хлопців, віком від 18 до 30 років, головною метою цієї школи – навчання грамоти, вивчення основних морально-релігійних істин християнського вчення.

Аналізуючи релігійно-практичну діяльність А. Сендульського в цілому, приходимо до висновку про неймовірну продуктивність праці цього релігійного діяча. Незважаючи на бідне матеріальне становище родини, клопіткі справи, пов'язані з церковним приходом; керівні посади; побудову церкви у власному селі, А. Сендульський не тільки постійно розширював обрії своїх теоретично-світоглядних пошуків, але й практично втілював власні ідеї у життя.

По-десяте, в аксіологічному аспекті: цінність історико-краєзнавчих розробок і літературно-проповідницького доробку А. Сендульського є особливою – закладена база і окреслено основні напрямки волинезнавчих досліджень на перспективу, продемонстрована методологія і апробовано основні елементи методологічного інструментарію та конкретні форми краєзнавчої роботи, висвітлено шляхи і можливості виведення регіональної проблематики на рівень загальносуспільних проблем.

Гуманістична традиція осмислення сутності й місця людини у системі буття А. Сендульським реалізувалася через релігійно-проповідницьку, просвітницько-культурну, навчально-виховну працю, що сприяло піднесенню української духовної культури, збагаченню релігійної свідомості, закріпленню світоглядно-ментальних рис українського етносу, формуванню аксіологічної системи гуманістичних пріоритетів тощо. Цим, власне, й зумовлений характер релігійно-філософських поглядів А. Сендульського, який обумовив його прагнення до різновекторного аналізу людського буття й спрямував до історичної пам'яті, християнсько-моральних концепцій, філософського осмислення історичних матеріалів, етнографічно-фольклорних відомостей тощо.

Дослідник Волині О. Тарнавський головною метою життя А. Сендульського визначає «піднімати місцеве населення в релігійно-національному та економічному напрямках» [7, с. 167] через активне поширення православного віровчення; пропагування православних традицій; зміцнення духовних переконань місцевого населення через опис архітектури храмів, монастирів, вивчення їх історії; дослідження і пояснення святих місць регіону, зокрема, цілющих джерел, чудодійних ікон, нетлінних мощів; популяризацію місця і ролі найбільш відомих на той час монастирів Волині у духовному житті народу. Зазначені напрями знаходять реалізацію у творчій спадщині А. Сендульського, що у свою чергу, сприяло пропаганді засадничих положень православного віровчення, ширшому прилученню місцевого населення до відвідин церковних установ, підвищенні культурно-мистецький рівень вірян завдяки аналітичному поясненню храмових інтер'єрів.

Історик І. Ярмошик дає священнику-практику А. Сендульському наступну портретну характеристику: «Відчувається, що праці написані людиною не-

байдужою, патріотом своєї землі, на основі широкого кола історичних джерел, народних легенд» [8, с. 67]. Далі науковець розвиває думку про те, що очевидно А. Сендульський «відчував» ті історико-релігійні пункти, про які писав. Таким чином, життєтворчість А. Сендульського, носила не лише теоретичну смислотворчу орієнтацію, а проявлялася у практичній реалізації основних християнсько-гуманістичних установок не лише у релігієзнавчих, історико-краєзнавчих та філософсько-світоглядних дослідженнях, а й у добродійній діяльності.

Саме в аспектах, згаданих вище, життя і творчість Аполлона Дорофійовича Сендульського, як фахівця-інтелектуала, який присвятив усе своє свідоме життя вивченню регіональної історії і культури – не-

від'ємних складових загальнонаціональної історії і культури, потребує детального вивчення з комплексним аналітичним підходом. Дослідник Волині О. Тарнавський описує постать священика наступним чином: «В ньому щасливо поєдналися прекрасна людина, зразковий священик-пастир, непересічний діяч-адміністратор і видатний місцевий вчений-історик» [7, с. 166]. Отже, Аполлон Дорофійович Сендульський – всебічно обдарована особистість, яка зробила великий вклад у розвиток місцевого краєзнавства, публіцистики, у популяризацію багатьох забутих імен з історії. У зв'язку з цим, ця постать вимагає подальшого ґрунтовного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автобіографія священика Аполлонія Сендульського // Киевская старина. 1896. Том LII. С. 58-77.
2. Баженов Л. Подвижник краєзнавства XIX століття з села Сивок на Волині (священик Аполлоній Сендульський). – URL: <http://www.tovtry.km.ua/ru/history/statti/postati/sendulski.htm> (дата звернення: 12.06.2017).
3. Манько М. До післяволинської біографії Миколи Теодоровича та з'ясування дати і місця його смерті // Острозький краєзнавчий збірник. 2004. Вип. 1. С. 36-37.
4. Памяти о. Аполлонія Сендульського (1830–1882) // Вольнские епархиальные ведомости. 1882. №5. С.119-127.
5. Сендульский А. Город Овруч // Вольнские епархиальные ведомости. 1876. №1. С. 1-19.
6. Сендульский А. Материалы для историко-статического описания Православных церквей Вольнской Епархии. Село Сивки Острожского уезда // Вольнские епархиальные ведомости. 1868. № 24. С. 761-769.
7. Тарнавский А. Отец Аполлоний Сендульский, священник села Сивок Острожского уезда (Некролог) // Киевская старина. 1882. Т. 1. С.166-170.
8. Ярмошук І. Волинь в історико-краєзнавчих дослідженнях XIX – XX століть. Житомир: Вид-во «Волинь» ПП «Рута», 2006. 216 с.

REFERENCES

1. Autobiography of the priest Apollonius Sendulsky // Kyevskaya staryna. 1896. Vol. LII. P. 58-77.
2. Bazhenov, L. The local history ascetic of the nineteenth century from Syvki village in Volyn region (priest Apollonius Sendulsky). – URL: <http://www.tovtry.km.ua/ru/history/statti/postati/sendulski.htm> (accessed 12 January 2017).
3. Man'ko, M. To the post-Volyn biography of Mykola Teodorovich and to find out the date and place of his death // Ostruz'kyu krayeznavchyy zbirnyk. 2004. Is. 1. Pp. 36-37.
4. Memory of Apollonius Sendulsky (1830–1882) // Volynski'e yeparxial'nye vedomosti. 1882. Is.5. Pp.119-127.
5. Sendulsky, A. The town Ovruch // Volynski'e yeparxial'nye vedomosti. 1876. Is. 1. Pp. 1-19.
6. Sendulsky, A. Materials for the historical and static description of the Orthodox churches of the Volyn Diocese. The village of Syvki, Ostrog County // Volynski'e yeparxial'nye vedomosti. 1868. Is. 24. Pp. 761-769.
7. Tarnavsky, A. Apollonius Sendulsky, priest of the village of Syvki, Ostrog County (Obituary) // Kyevskaya staryna. 1882. Vol. 1. Pp.166-170.
8. Yarmoshyk, I. Volyn in historical studies of the nineteenth – twentieth centuries. Zhytomyr: Vyd-vo «Volyn» PE «Ruta», 2006. 216 s.

Decalogue of the life and creation of Apollonius Sendulsky – Volyn priest of the end of the 19th – beginning of the 20th century

O. V. Moroz

Abstract. The life and activities of Volyn priest of the late XIX – early XX centuries A. Sendulsky in the context of the defining features of his creative heritage are analyzed. The attention is focused on ten main directions of studying and research of religious-philosophical, historical-local lore, educational activity of the priest through the prism of world-religious, historical-political, literary-epistemological, praxeological-axiological branches of knowledge.

Keywords: A. Sendulsky, priest, Volyn, late XIX – early XX century, religion.